Milan Hrdlička

Kapitoly z didaktické gramatiky (se zřetelem k češtině jako cizímu jazyku)

STUDIA PHILOLOGICA PRAGENSIA | KAROLINUM

Kapitoly z didaktické gramatiky
(se zřetelem k češtině jako cizímu jazyku)

Milan Hrdlička

———

Recenzovaly:
prof. PhDr. Marie Čechová, DrSc.
Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Tento výstup vznikl v rámci programu Cooperatio, vědní oblasti Lingvistika.

Financováno Evropskou unií
NextGenerationEU

Národní plán obnovy

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
www.karolinum.cz
Praha 2023
Redakce Markéta Hofmeisterová
Grafická úprava Kateřina Řezáčová
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2023
© Milan Hrdlička, 2023

ISBN 978-80-246-4091-4
ISBN 978-80-246-5548-2 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

I. Úvodem 7
II. Gramatika a její druhy, bázové rysy mluvnické roviny češtiny 9
1. Vymezení pojmu gramatika 9
1.1 Gramatika jako nezastupitelná integrální a efektivní součást procesu učení se (cizímu) jazyku 10
1.2 Gramatika jako popsatelný a sdělitelný systém strukturních (formálních) a řečových (funkčních) pravidel 10
1.3 Gramatika jako naučitelný (osvojitelný) systém strukturních (formálních) a řečových (funkčních) pravidel 11
2. Vybrané druhy gramatiky 12
2.1 Gramatika synchronní a diachronní 12
2.2 Gramatika jednojazyčná a srovnávací 13
2.3 Gramatika deskriptivní (korpusová) a preskriptivní (normativní) 14
2.3.1 Možné problémové aspekty korpusových popisů 14
2.4 Gramatika sémaziologická a onomaziologická 16
2.5 Další druhy gramatiky 18
2.5.1 Gramatika lexikální 18
3. Gramatika lingvistická (vědecká) a gramatika didaktická 20
3.1 Vybrané rysy didaktické gramatiky, její vztah ke gramatice lingvistické 20
3.1.1 Gramatika signální 22
4. Vybrané rysy mluvnice českého jazyka 22
4.1 K variantnosti v českém tvarosloví 23
4.2 K fenoménu (bez)příznakovosti 25
4.3 O jazykové analogii 26
5. Obtížnost mluvnického učiva ve výuce češtiny pro cizince 26
5.1 Faktory ovlivňující délku a kvalitu procesu učení se češtině jako cizímu jazyku 27
5.1.1 Pětistupňová mezijazyková hierarchie obtížnosti mluvnických kategorií a jevů 28
5.1.2 Tempo akvizice češtiny Slovany i Neslovany – výsledky sondy 29

III. Didaktická gramatika a akvizice jazyka 30
6. Podoby akvizice jazykového kódu: osvojování si jazyka a učení se jazyku 30
6.1 Osvojování si přirozeného jazyka 30
6.1.1 Diskutabilní aspekty osvojování si (cizího) jazyka 31
6.2 Učení se přirozenému jazyku 32
6.3 Vztah osvojování si jazyka a učení se jazyku – výsledky sondy 33
7. Lingvodidaktická mluvnická poučka 34
7.1 Validita (pravdivost) lingvodidaktické mluvnické poučky 34
8. Didaktická mluvnice a vybrané vyučovací metody cizích jazyků 36
8.1 Metoda gramaticko-překladová a metoda přímá 36
8.2 Metoda situační 37
8.3 Metoda audioorální 37

8.4 Utváření metody komunikační a její klíčové rysy . . . 38
8.4.1 Lingvodidaktická prezentace slovesa být v duchu komunikační metody . . . 39
8.4.2 Komunikační metoda a problémové chápání role gramatiky (výběr) . . . 40
8.5 Výhledy do budoucna (ke kritice eklekticismu) . . . 42
9. Výběr mluvnického učiva . . . 43
9.1 Postup od snadného k obtížnějšímu . . . 44
9.2 Postup od shodného k odlišnému . . . 44
9.3 Postup od frekventovaného k méně četnému . . . 45
9.4 Postup od jevů pravidelných k nepravidelným . . . 45
10. Řazení mluvnického učiva a jeho návaznost v učebnicích češtiny pro cizince . . . 46
10.1 Vertikální prezentace české deklinace . . . 46
10.2 Horizontální prezentace české deklinace . . . 47
10.3 Pořadí pádů v učebnicích češtiny pro cizince . . . 48
10.4 Posloupnost slovesných tříd a slovesných časů . . . 49
11. Vybrané problémy lingvodidaktické prezentace mluvnice češtiny v učebních materiálech pro cizince . . . 51
11.1 Disproporce mezi pozorností věnovanou dimenzi formální a významové (funkční) . . . 51
11.1.1 Lingvodidaktická prezentace slovesného vidu v učebnicích češtiny pro cizince . . . 52
11.1.2 Lingvodidaktická prezentace českých prepozic v učebnicích češtiny pro cizince . . . 52
11.2 Nevyvážený přístup k morfologii a k syntaxi . . . 53
11.3 Chyby, omyly a další formální i řečové nedostatky . . . 53
11.4 Problémová prezentace stratifikace českého národního jazyka . . . 54
11.4.1 Morfologické tvary systémové, nesystémové a defektní . . . 54
11.5 Absence explicitně vytčené a aplikované koncepce prezentace mluvnické látky . . . 55
12. Pozoruhodné postupy při prezentaci české mluvnice . . . 55
12.1 Některé simplifikující přístupy ke zpracování české deklinace jmen . . . 56
12.2 Vztah češtiny spisovné a obecné, resp. kolokviální nejen v morfologii . . . 57
13. Lingvodidaktická problematika otázky ve výuce cizinců . . . 58
13.1 Problematika pádové otázky a určování pádu v češtině – výsledky sondy . . . 59
13.1.1 Výsledky slovanských mluvčích . . . 60
13.1.2 Výsledky neslovanských mluvčích . . . 60
13.2 Otázka pádová a nepádová . . . 61
14. Výklad mluvnických kategorií a jevů bez jinojazyčné strukturní paralely . . . 62
14.1 Neparalelnost mluvnických kategorií a jevů a mezijazyková funkční kompenzace . . . 63
14.2 Kontrastivní metoda . . . 64
14.2.1 Kontrastivní využití angličtiny, popř. jiného mediačního jazyka . . . 64
14.3 Některé další pokusy o řešení otázky kategoriální mluvnické neparalelnosti . . . 65
14.3.1 Induktivně motivovaná absence lingvodidaktického poučení . . . 66
14.3.2 Metafora . . . 67

IV. Vybrané lingvodidaktické kapitoly z morfosyntaxe současné češtiny . . . 69
15. Konkurence jmen v nominativu a v instrumentálu . . . 69
16. Dva případy posesivity . . . 71
16.1 Přídavná jména přivlastňovací a genitiv přivlastňovací . . . 71
16.2 Zvratné přivlastňovací zájmeno svůj . . . 72
17. Dvojí klíč k řečové distribuci českých číslovek . . . 73
18. Rozdíl mezi trpným rodem opisným a zvratným z pohledu výuky cizinců . . . 77
19. Poznámky k výkladu slovesného vidu . . . 79
20. České předložky . . . 83
21. Poznámky k zásadám českého slovosledu . . . 90

V. Závěry . . . 94

VI. Odborná literatura a učebnice češtiny pro cizince . . . 96

VII. Summary . . . 103

I. Úvodem

V dnešním globalizovaném světě je komunikace bez pokročilé znalosti cizích jazyků nemyslitelná, na adekvátní užívání jazyka v řečové komunikaci je tudíž kladen stále větší důraz. Význam komunikativním způsobem koncipované cizojazyčné výuky i hledání nových cest k efektivnější akvizici jazykového kódu v důsledku těchto skutečností roste. Jedním z důležitých objektů bádání byla, stále je a přirozeně i nadále bude problematika lingvodidaktického popisu a prezentace mluvnice osvojovaného jazyka.

Mluvnický systém cílového jazyka, ať už jazykového kódu mateřského, druhého či cizího, patří k lingvodidaktickým tématům bázovým, nosným a současně nejpolemičtějším. Právě vůči gramatice se jednotlivé lingvodidaktické koncepce zřetelně vymezují a vzájemně odlišují nejen způsobem jejího popisu a prezentace, ale také jeho východisky, cíli a posláním, celou svou podstatou a filozofií.

Netřeba zdůrazňovat empiricky ověřenou skutečnost, že mnozí mluvčí učící se cizímu jazyku pokládají zvládnutí jeho mluvnice za nutné zlo a přistupují k její akvizici apriorně s neskrývanou nevolí. Gramatika se jim může jevit jako nezáživná, nudná, málo srozumitelná, příliš obtížná, zbytečná a samoúčelná.

Naznačené chronické averzi ke gramatice u podstatné části mluvčích zákonitě odpovídá i její mnohdy nepříliš uspokojivá znalost, což může mít (a také mívá) z perspektivy požadované úrovně komunikační kompetence jinojazyčného mluvčího závažné a nežádoucí řečové dopady a důsledky.

Na obhajobu gramatiky je třeba podotknout, že k pocitu její obtížnosti, neužitečnosti i k její případné nedostatečné či defektní internalizaci některými mluvčími nemalou měrou přispívá problémový způsob jejího lingvodidaktického zachycení a podání. Možná více než nezávisle existující a fungující mluvnický systém příslušného přirozeného jazyka.

Snaha ulehčit cizincům náležité zvládání mluvnice českého jazyka, zejména těm s typologicky odlišnou a s genealogicky výrazně vzdálenou mateřštinou, může vést k zajímavým lingvodidaktickým konceptům a k pozoruhodným počinům. Každý vyučující, který si takovou zkušeností prošel, jistě potvrdí, že výuka češtiny pro její nerodilé mluvčí přináší bezpočet inspirativních otázek, zajímavé výzvy i nemalé, nesnadno řešitelné problémy. Některé z nich, tedy ty povahou gramatické, v této monografii přiblížím a pokusím se je v následujících kapitolách komentovat.

Publikace se skládá ze tří základních, tematicky úzce souvisejících, provázaných a prostupujících se částí. V první části nazvané *Gramatika a její druhy, bázové rysy*

mluvnické roviny češtiny se zaměřuju na problematiku vymezení a chápání mluvnice přirozeného jazyka. Pojednávám v obecnější rovině o vybraných druzích mluvnických popisů, přičemž značný prostor vyhrazuju gramatice didaktické. Přibližuju také relevantní mluvnické rysy naší mateřštiny a zastavuju se u některých navazujících lingvodidaktických otázek (příčiny pocitu obtížnosti mluvnické látky aj.).

Druhá část s názvem *Didaktická gramatika a akvizice jazyka* nastiňuje vybrané aspekty nabývání znalosti mluvnického systému cílového jazyka, a to nejen v rovině obecné, ale také praktické, aplikované. Zabývám se otázkami spjatými s druhy akvizice přirozeného jazyka (tedy s učením se jazykovému kódu a s jeho osvojováním), s lingvodidaktickou mluvnickou poučkou, zastavuju se u role gramatiky ve vybraných vyučovacích metodách cizích jazyků, u jejího pojetí v metodě komunikační. Pozornost je věnována i bázovým principům výběru a parcelace mluvnické látky, pádové i nepádové otázce ve výuce zahraničních bohemistů, výkladu tzv. neparalelních mluvnických kategorií a jevů, problémovému zpracování mluvnice češtiny v učebnicích češtiny pro cizince i dalším lingvodidaktickým otázkám.

V závěrečné části práce pojmenované *Vybrané lingvodidaktické kapitoly z morfosyntaxe současné češtiny* se věnuju výkladu těch mluvnických kategorií a jevů, které činívají jinojazyčným mluvčím potíže a které většinou nebývají v učebních materiálech češtiny pro cizince blíže vykládány ani dostatečně procvičovány. Jde o relevantní rozdíly mezi užitím nominativu a instrumentálu, o odlišnosti mezi trpným rodem opisným a zvratným, o užití sloves dokonavých a nedokonavých, o principy českého slovosledu, o pojednání o prepozicích a prezentaci vybraných předložkových spojení atd.

Mou snahou je pojednání přístupné, čtivé, srozumitelné a v neposlední řadě i názorné a snad také zajímavé. A tím současně, jak neskromně doufám, rovněž prospěšné a užitečné. Využitelné ve vyučovací praxi. Výklad je proto provázen četnými příklady z výuky cizinců i z řečové praxe stejně jako stručným, prakticky orientovaným komentářem.

Publikace si stanovuje několik dílčích cílů. Předně přiblížit vybrané relevantní aspekty didaktické gramatiky, a to především z perspektivy výuky češtiny pro cizince. Dalším ze záměrů je podělit se o zkušenosti a poznatky z výuky jinojazyčných mluvčích nejen v Česku, ale také v zahraničí. Ambicí je rovněž alespoň malou měrou přispět k podnícení širšího badatelského zájmu i k dalšímu navazujícímu výzkumu v dané oblasti.

×

V oblasti lingvodidaktického popisu a výuky češtiny jako cizího jazyka jsem se pohyboval čtyři desetiletí. Ocitám se nyní na sklonku profesní kariéry. Následující syntetizující studie je mojí poslední rozsáhlejší odbornou prací. S trochou nadsázky by se dalo říct, že jsem ji po malých částech a s přestávkami vlastně psal celý život. Rád bych ji věnoval všem těm, kterým leží zmíněná oblast na srdci a kteří přispěli a přispívají k jejímu dalšímu zkoumání a rozvoji.

Děkuju oběma recenzentkám, prof. PhDr. Marii Čechové, DrSc. a Mgr. Darině Hradilové, Ph.D., za cenné rady a podnětné připomínky.

Praha listopad 2022 autor

II. Gramatika a její druhy, bázové rysy mluvnické roviny češtiny

1. Vymezení pojmu gramatika

Obsah pojmu gramatika nabízí různé možné interpretace.[1] V současnosti bývá gramatika zpravidla chápána jako soubor implicitních, objektivně existujících, na vědeckém (popř. lingvodidaktickém) popisu nezávislých pravidel mluvnického systému příslušného přirozeného jazyka. V tomto přístupu se tedy zdůrazňuje autonomní charakter mluvnice, jež se zde jeví jako jedna z bázových vlastností (struktury) jazykového systému (*langue*), jako jeho nedílná svébytná součást, kterou je možné zkoumat, pokoušet se postihnout a pro lingvistické nebo lingvodidaktické účely z určité perspektivy zaznamenat a vykládat.

Gramatika bývá mnohdy nahlížena právě jako výše naznačený lingvistický nebo lingvodidaktický popis specifického, relativně samostatně fungujícího (sub)systému určitého jazyka. Gramatikou je v tomto případě míněno zachycení formální stránky (tvarů, jejich podoby, algoritmu tvoření příslušných forem) a užívání (komunikačních funkcí, řečových významů) zmiňované systémové složky jazyka ve společenské komunikaci (*parole*). S pojmem gramatika budu operovat především v těchto dvou významech.

Setkáváme se ještě s další možností, a sice s případy, kdy je gramatika pojímána jako internalizovaná znalost (lhostejno, zda naučená či osvojená) formálních a funkčních (řečových) pravidel jistého jazykového kódu v řečových centrech mozku mluvčího (rodilého i nerodilého), blíže viz G. Helbig 1991, J. Černý 1998, Fr. Čermák 2004 aj. (viz 6.1, 6.2).

Z lingvodidaktického hlediska, přesněji z perspektivy cizojazyčné výuky, pokládám v souvislosti s gramatikou za důležité připomenout následující tři momenty, které poukazují na významnou roli mluvnické roviny přirozeného jazyka v procesu jeho akvizice a které vytvářejí solidní a spolehlivou platformu pro pocit oprávněného „lingvodidaktického optimismu“.

[1] Gramatika byla ve středověku jedním ze sedmi svobodných umění, její tehdejší náplní bylo v podstatě studium latiny (blíže M. Hrdlička 2009), další přístupy ke gramatice přibližuje nejnověji D. Hradilová (2020) aj.

1.1 Gramatika jako nezastupitelná integrální a efektivní součást procesu učení se (cizímu) jazyku

Na základě odborných poznatků i dlouhodobých zkušeností z vyučovací praxe mohu konstatovat, že se náležitě zpracovaný a aplikovaný popis mluvnického systému cílového jazyka jeví jako velmi účinný prostředek, který proces nabývání znalosti jazykového kódu cestou učení se nejen umožňuje, ale rovněž usnadňuje, upevňuje a urychluje,[2] přispívá podstatným způsobem ke zjednodušení celé řady operací, které jsou nezbytné jak pro formulování (pro zakódování předmětně-pojmového obsahu sdělení) výpovědí, tak také pro jejich aperceptivní dekódování a adekvátní interpretaci.

Náležitá znalost mluvnického systému cizího jazyka, resp. dovednost ho účelně využívat k tvoření adekvátních výpovědí působících v rámci dané komunikační události (situaci) dojmem autentičnosti, přirozenosti, přiměřenosti sehrává při akvizici jazyka nezastupitelnou roli (srov. 6.5, 8.4). Chápu proto mluvnici nikoliv jako samoúčelný cíl studia jazyka, nýbrž jako účelný prostředek napomáhající náležitému osvojení jinojazyčného kódu. Neuvažuju tedy o pouhé výuce gramatiky, ale spíše o komunikačně pojaté gramatikalizované prezentaci cílového jazyka, při níž by se mluvnice měla stát „… vítaným a nenápadným společníkem, významnou a všudypřítomnou oporou“ (M. Hrdlička 2018b, s. 102).

Z lingvodidaktické perspektivy je v této souvislosti třeba zdůraznit, že patřičnou znalost gramatiky cílového jazyka, schopnost či spíše dovednost ji účelně používat získá mluvčí především jejím soustavným řečovým užíváním, nikoliv jen memorováním paradigmat a pouček či pouhým poslechem výkladu vyučujícího. Za optimální pokládám dosažení takového stadia, kdy u nerodilého mluvčího určitého cizího jazyka dojde v důsledku tzv. overlearningu k vytvoření automatismů, ke spontánnímu (nevědomému, resp. neuvědomovanému) a náležitému užívání mluvnického systému cizího jazyka. Mluvčí se v takovém případě soustředí už pouze na obsah a na funkci sdělení, nikoliv stále ještě i na způsob jeho formálního ztvárnění, na náležité (noremní) užití příslušných gramatických prostředků.

1.2 Gramatika jako popsatelný a sdělitelný systém strukturních (formálních) a řečových (funkčních) pravidel

Množství nejrůznějších gramatických popisů přesvědčivým způsobem dokládá, že je mluvnický systém přirozeného jazyka dobře zachytitelný a náležitě popsatelný. Otázkou ovšem zůstává, jakou podobu takový popis má, na základě kterých principů (a jak kvalitně) byl vypracován, co je jeho primárním posláním, které skutečnosti (a jak zdařile) sleduje.

Vyjdeme-li z teze, že gramatika jako taková s jistou mírou nadsázky již v dnešní době v podstatě neexistuje (v obecné rovině se jedná o pojem dosti vágní, gramatika se v průběhu dlouhého vývoje postupně výrazným způsobem specializovala a diferencovala,

[2] Např. Fr. Čermák (2004) poukazuje na skutečnost, že se podstatně lépe učí ve vazbě na něco (podobného, protikladného, nadřazeného, sousedního apod.), v závislosti na poučce a že se lépe uchovává v paměti jazykový materiál (informace) organizovaný, strukturovaný, uspořádaný, nikoliv náhodný, nepřehledný, pouze mechanicky seřazený.

vyskytuje se v řadě podob, viz 2), oceníme zamyšlení J. Kořenského (1985) a dalších nad otázkou, který z možných gramatických popisů je pro moderní lingvodidaktiku nejvhodnější. Domnívám se, že jím je komunikačně koncipovaná gramatika didaktická – ovšem náležitě chápaná a kvalifikovaně vypracovaná.

Z jaké perspektivy lingvodidaktický popis mluvnické roviny příslušného jazyka nahlížet? S určitým zjednodušením lze uvést, že se zhruba až do šedesátých let dvacátého století v cizojazyčné výuce pohlíželo na mluvnici jako na soubor morfologických a syntaktických pravidel cílového jazyka. Převládal názor, že pro náležitou znalost jinojazyčného kódu se postačuje těmto pravidlům naučit (J. Hendrich et al. 1988, M. Hrdlička 2012a aj.).

S rostoucí kritikou audioorální metody a potažmo behaviorismu v následující dekádě a se stále výraznějším uplatňováním komplexního přístupu ke společenské komunikaci prostřednictvím přirozeného jazyka se však postupně začalo zdůrazňovat, že je rovněž nutná náležitá znalost pravidel řečového chování stejně jako široce pojímaných zvyklostí a zásad společenského jednání daného jazykového společenství.

Dospělo se k poznatku, že mluvčímu již nestačí schopnost produkovat gramaticky, resp. jazykově správná sdělení (v jistém smyslu abstraktně, obecně), ale z důvodu naplnění smysluplné řečové komunikace, která v daných podmínkách působí dojmem obvyklosti, přiměřenosti, je nezbytné, aby mluvčí vytvářel výpovědi s ohledem na relevantní komunikační faktory (zde je možné odkázat na již tradiční tuzemské pojetí subjektivních a objektivních slohotvorných činitelů), viz M. Čechová – M. Krčmová – E. Minářová 2008 aj. (srov. 8.4).

1.3 Gramatika jako naučitelný (osvojitelný) systém strukturních (formálních) a řečových (funkčních) pravidel

Mluvnický systém přirozeného jazyka, v případě češtiny výrazně flektivní, je velmi složitý a poměrně obtížně naučitelný (viz dále), zejména pro nerodilé mluvčí s typologicky odlišnou a genealogicky vzdálenou mateřštinou. K jeho zdařilému lingvodidaktickému popisu proto zdaleka nepostačuje omezená množina pravidel;[3] gramatika přirozeného jazyka se vyznačuje – na rozdíl od jazyků uměle vytvořených, u nichž je znám tvůrce i doba vzniku (*volapük* 1879, *ido* 1907, *occidental* 1922, *novial* 1928 aj.), tíhnoucích k přímočaré pravidelnosti a jednoduchosti – také řadou nepravidelností a výjimek všeho druhu.

Tato skutečnost ovšem neznamená, že by se z pohledu nerodilého mluvčího muselo nevyhnutelně jednat o systém nezvládnutelný, nenaučitelný, neosvojitelný. Empirie ostatně potvrzuje pravý opak. Zastávám proto názor, že v této souvislosti jde především o otázku kvality a podoby lingvodidaktického popisu mluvnice cílového jazyka a o způsob jejího (adresného a kvalifikovaného) podání jinojazyčnému mluvčímu (8.4.2, 11).

[3] J. Černý (1996) uvádí, že k popisu gramatiky *esperanta* (utvořeno roku 1887 polským lékařem L. L. Zamenhofem) postačuje pouhých šestnáct základních mluvnických pravidel. V případě sloves, zde konkrétně verba *být*, se užívá pouze šest koncovek: srov. infinitiv *esti*, indikativ prézentu *estas* (jednotlivé slovesné osoby se odlišují pomocí osobních zájmen), préteritum *estis*, futurum *estos*, kondicionál *estus*, imperativ *estu*.

2. Vybrané druhy gramatiky

O lingvistických i lingvodidaktických popisech mluvnické roviny přirozeného jazyka, ať mateřského či cizího, resp. druhého, lze hovořit již po celá staletí. Tato skutečnost se týká i češtiny, resp. jejích popisů pro nerodilé mluvčí.[4] Máme-li na mysli někdy až diametrálně odlišná zpracování mluvnických systémů jednotlivých jazyků, může se pojem gramatika oprávněně jevit jako poněkud obecný a vágní. Ukazuje se totiž, jak jsem již uvedl, že se vyskytuje v odlišných konkrétních podobách. V současné době se proto případně uvažuje o různých druzích gramatických popisů.

Výraznější divergentní tendence, jež jsou důsledkem pozoruhodného vývoje lingvistiky (potažmo i lingvodidaktiky), zaznamenáváme zhruba od druhé poloviny devatenáctého století, zejména však ve století dvacátém (J. Černý 1996 aj.). Vymezení tradičně pojímané gramatiky doznává postupem času podstatných změn. Do té doby jednotně a nediferencovaně chápaná gramatika se štěpí, specializuje a vytváří prostor pro postupnou genezi jednotlivých druhů odlišně koncipovaných mluvnických přístupů. Při jejich klasifikaci se vychází z toho, na který z relevantních aspektů (popř. na kterou jejich kombinaci) morfosyntaktického kódu příslušného jazyka se přednostně a cíleně zaměřují (J. Černý 1998, Fr. Čermák 2004, M. Hrdlička 2009, 2012, 2017c aj.).

2.1 Gramatika synchronní a diachronní

V tomto smyslu se rozlišuje *mluvnice synchronní* (ta zejména v současnosti výrazně převažuje)[5] a *diachronní* (*historická*). Výrazné upřednostňování popisu současného stavu mluvnice cílového jazyka je při akvizici jinojazyčného kódu pochopitelné. Pozitivní roli však může při výkladu mluvnického učiva sehrávat také pohled historizující, který přispívá k objasnění podstaty některých mluvnických forem nahlížených dnes jako problémových, nepravidelných. Rozbor jejich geneze nezřídka názorně prokáže, že současné domnělé anomálie mají systémový charakter.

Jako příklad poslouží projevy nedůsledně provedeného přechodu staročeských substantiv od systému kmenového v rodový. V češtině došlo v dávné minulosti k míšení tvarů jmen patřících původně k různým kmenovým paradigmatům. V důsledku průniku zmíněných paradigmat se v současnosti vyskytuje v genitivu singuláru neživotných maskulin jak konkurenční koncovka -a (*od pondělka, bez chleba*) odpovídající o-kmenům, tak také koncovka -u (*do pátku, bez rohlíku*) náležící k u-kmenům.[6] Diachronní pohled

[4] M. Hádková (2008) dokládá rozšířené užívání jazykové příručky O. Klatovského z Dalmanhorstu nazvané *Knížka v českém a německém jazyku složená, kterak by Čech německy a Němec česky čísti, psáti i mluviti učiti se měl* (vydána roku 1540).

[5] Tato skutečnost zdaleka není samozřejmostí: synchronní přístup k nazírání jazyka začali prosazovat až od dvacátých let minulého století funkční strukturalisté z Pražského lingvistického kroužku. Do té doby dominovalo hledisko diachronní.

[6] Problém představuje distribuce uvedených koncovek u názvů měst (nehledě na uzuální dublety *Nymburku/Nymburka, Norimberku/Norimberka*), kde nezbývá než osvojit si odpovídající koncovky opakovaným užíváním, srov. *jet do Říma, Mnichova, Londýna, Jeruzaléma, Berlína, Krakova* proti *jet do Bruselu, Madridu, Stockholmu, Hamburku, Curychu, Štrasburku, Lisabonu, Soulu, Pekingu*. Někdy pomůže zakončení (názvy